

Foreword I

<https://doi.org/10.51554/Coll.21.48.01>

This special issue of *Colloquia* (No 48) brings together scholars from Lithuania, Poland, Israel and the United States with expertise in disciplines ranging from art history to architecture, history to literature, ethnography to iconography. The inspiration for this unusual partnership was a three-day international collaborative conference ‘Reading Vilna in Jewish Writing and Urban History’ initiated by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore and held at the historic campus of Vilnius University on August 5-7, 2019 to mark the 80th anniversary of a Yiddish guidebook to Vilnius – both the first and last of its kind. *Toyznt yor Vilne* (‘Millennial Vilna’), the brainchild of Zalmen Szyk (?–1942), was the first professional guidebook in Yiddish devoted to a city or geographical entity. It was also the last guidebook in any language to encompass the full multicultural and multilingual landscape of the city of Vilnius before that mosaic was destroyed forever. To do justice to Szyk’s singular achievement, therefore, required nothing less than an international and interdisciplinary gathering of scholars.

The special issue starts with brief selections from Szyk’s guidebook translated into English. The essays of Mikhail Krutikov, Cecile E. Kuznitz, Joanna Degler (Lisek) and Vladimir Levin have Zalmen Szyk and his guidebook as their major or peripheral focus. Since this is the first sustained discussion of Szyk and his guidebook ever attempted, the editors allowed for some overlap and repetition among the articles. They will surely stimulate more work in the years to come.

Between October 1915 and October 1920, the city of Vilnius changed hands seven times, and not until the plebiscite of 1922 did *Wilno* officially become part of the Polish Republic. *Vilna*, meanwhile, once the epicenter of Jewish Lithuania, soon found itself cut off from the rest of Líte: from its heartland to the east (in the newly established Belorussian Soviet Socialist Republic) or to the west, in the Republic of Lithuania. It was against the background of these seismic political, social, and economic upheavals that the project of ‘reading Vilna’ took on great urgency, whether in the Yiddish daily press, travelogues, guidebooks, almanacs, memoirs, or in the illustrated supplements to German military newspapers, on painted canvases, or in a brand-new medium called photomontage. These are the source materials whose riches have been mined in the articles by Laima Laučkaitė, Theodore R. Weeks, Samuel D. Kassow and

Mindaugas Kvietkauskas. Measure for measure, Vilna was the best documented Jewish community in Central and Eastern Europe, but as this special issue of *Colloquia* makes eminently clear, the task of documentation was by no means the sole province of the Jews.

Szyk's guidebook was unique in yet another respect. At every available landmark and on every other street, the Jewish tourist was invited to savor excerpts of epic and lyric poetry in Yiddish and Polish, both from the classical repertoire and from the youngest cadre of then-contemporary poets. Thus, willy-nilly, Szyk also documented the reclamation of urban space on the part of Jewish and Polish-Christian poets, both male and female. How Yiddish and Hebrew literature written in and about Vilna developed from the mid-19th century onward is discussed in the articles of David G. Roskies, Avner Holtzman, Lara Lempertienė and Justin Cammy. Rounding out this issue are translations of three quasi-reportorial stories set in Vilna by another heretofore untranslated Yiddish writer named Moyshe Levin (1907–1942).

The year 2020 was proclaimed 'The Year of the Vilna Gaon and of the History of the Jews of Lithuania'. How fitting, then, that the 80th anniversary of the publication of *Toyznt yor Vilne* played a part in the festivities. The editors would also like to express their heartfelt thanks to the Lithuanian Council for Culture for financial support of the special issue of *Colloquia*.

Special thanks are also due to Prof. Jeffrey Veidlinger, Joseph Brodsky Collegiate Professor of History and Judaic Studies and Director of the Frankel Center for Judaic Studies at the University of Michigan, and Jolanta Mickutė, Assistant Professor of History at the Museum of Šeduva Jewish History 'Lost Shtetl' which will open its doors soon in Lithuania. We hereby make public their anonymous input to the peer review process. Their comments and suggestions helped improve what was already a superb collaborative effort.

From start to finish, from soup to nuts, as they say in America, it has been my privilege to work with Dr. Radvilė Racėnaitė, Senior Researcher of the Department of Oral Folklore and Head of the Department at the Institute of Lithuanian Literature and Folklore. As the Jews would say: it was a marriage made in heaven. No detail was too small to escape her attention; no task too difficult for her to accomplish. May the publication of this special issue auger many more such partnerships between Lithuanian and Jewish scholars of Litvak extraction!

DAVID G. ROSKIES

Pratarmė I

<https://doi.org/10.51554/Coll.21.48.01>

Šis specialusis *Colloquia* numeris (Nr. 48) draugėn subūrė Lietuvos, Lenkijos, Izraelio ir Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkus, kurių akademinų interesų laukas apima meno istoriją ir architektūrą, istoriją ir literatūrą, etnografiją ir ikonografiją. Tyrėjus tokiam neįprastam sambūriui įkvėpė Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto inicijuota trijų dienų tarptautinė mokslinė konferencija „Vilniaus skaitymas: žydų literatūra ir miesto istorija“ (*Reading Vilna in Jewish Writing and Urban History*), 2019 m. rugpjūčio 5–7 d. vykusi Vilniaus universiteto istoriniuose rūmuose. Ji buvo skirta jidiš kalba parašyto kelionių vadovo po Vilnių – pirmo ir paskutinio tokio pobūdžio leidinio – aštuoniasdešimtosioms išleidimo metinėms. Zalmeno Šyko (?– 1942) sudarytas *Toyznt yor Vilne* („Tūkstantis Vilniaus metų“) buvo pirmasis profesionalus miestui ar geografinėi vietai skirtas kelionių gidas. Be to, tai buvo ir paskutinis kelionių vadovas iš parašytų įvairiomis kalbomis, aprėpęs daugiakultūrį ir daugiakalbį Vilniaus kraštovaizdį, prieš šią mozaiką sunaikinant amžiams. Tam, kad Šyko darbas būtų deramai įvertintas, prireikė nei daug, nei mažai – tarptautinio ir tarpdisciplininio mokslininkų susibūrimo.

Specialusis *Colloquia* numeris pradedamas keliomis trumpomis Šyko kelionių vadovo ištraukomis, išverstomis į anglų kalbą. Šykas ir jo knyga yra atspirties taškas arba pagrindinis tyrimo objektas Mikhailo Krutikovo, Cecilės E. Kuznitz, Joannos Degler (Lisek) ir Vladimiro Levino straipsniuose. Kadangi tai pirmas bandymas plačiau aptarti Šyko asmenybę ir jo veikalą, žurnalo sudarytojai nutarė straipsniuose palikti kai kuriuos iš dalies sutampančius ar pasikartojančius tyrimų fragmentus, tikėdamiesi, kad šios bendros išvalgos taps paskata tolesniems tyrimams.

Nuo 1915 m. spalio iki 1920-ųjų spalio Vilniaus valdžia keitėsi septynis kartus ir tik po 1922 m. plebiscito *Wilno* oficialiai tapo Lenkijos Respublikos dalimi. O *Vilna*, buvusi žydiškiosios Lietuvos širdimi, netrukus buvo atribota nuo kitų Litos (jidiš *Líte*) žemių – naujosios Baltarusijos Tarybų Socialistinės Respublikos rytuose ir Lietuvos Respublikos vakaruose. Šių stiprių politinių, socialinių ir ekonominių sukrėtimų fonas tapo vienu iš esminių atspirties taškų „Vilniaus skaitymui“ tiek dienraščiuose, kelionių aprašymuose, vadovuose, almanachuose, memuaruose jidiš kalba, tiek iliustruotuose Vokietijos karinių laikraščių prieduose, paveikslų drobėse ar visiškai naujoje medijoje – fotomontaže. Šių šaltinių turtus

sėmė ir savo straipsniuose juos pristatė Laima Laučkaitė, Theodore'as R. Weeksas, Samuelis D. Kassowas ir Mindaugas Kvietkauskas. Tiesą sakant, Vilniuje gyvenusi žydų bendruomenė buvo geriausiai dokumentuota bendruomenė Vidurio ir Rytų Europoje, tačiau, kaip aiškiai rodo ir šis *Colloquia* numeris, dokumentavimas tikrai nebuvo vienintelė žydams svarbi veiklos sritis.

Šyko kelionių vadovas unikalus ir dar vienu aspektu. Žydas turistas buvo kviečiamas pasigrožėti daugelio lankytinų objektų ar gatvių aprašus papildančiomis epinės bei lyrinės poezijos ištraukomis jidiš ir lenkų kalbomis – tiek klasikinio repertuaro pavyzdžiais, tiek jauniausių tuometinių poetų kūryba. Šitaip autorius užfiksavo ir tai, kaip miesto erdvė buvo vaizduojama žydų ir krikščionių lenkų poetų (tiek vyrų, tiek moterų) kūryboje. Kaip nuo XIX a. vidurio plėtojosi Vilniuje ir apie Vilnių jidiš ir hebrajų kalbomis kurta literatūra, aptariama Davido G. Roskieso, Avnerio Holtzmano, Laros Lempertienės ir Justino Cammy straipsniuose. Žurnalo numeris baigiamas trijų dokumentinei prozai artimų apsakymų, kurių veiksmas vyksta Vilniuje, vertimais. Jidiš kalba juos sukūrė rašytojas Moišė Levinas (1907–1942). Šio autoriaus kūriniai iki šiol į kitas kalbas dar nebuvo versti.

2020-ieji buvo paskelbti Vilniaus Gaono ir Lietuvos žydų istorijos metais. Džiugu, kad jų šventinius renginius galėjo praturtinti ir kelionių vadovo *Toyzntor Vilne* aštuoniasdešimtųjų publikavimo metinių minėjimas. Redaktorai nuoširdžiai dėkoja Lietuvos kultūros tarybai už *Colloquia* specialiojo numerio leidybai skirtą finansinę paramą. Taip pat jie labai dėkingi Jeffrey Veidlingeriui, Josifo Brodskio koledžo Istorijos ir judaikos studijų profesoriui, Frankelio judaikos studijų centro prie Mičigano universiteto direktoriui, ir istorikei Jolanta Mickutei iš netrukus duris atversiančio Šeduvos žydų istorijos muziejaus „Dingęs štetlas“. Nematomas šių dviejų mokslininkų recenzavimo darbas – pastabos ir vertingi pasiūlymai – labai daug prisidėjo gerinant jau ir taip puikų įvairių sričių tyrėjų bendradarbiavimo rezultatą.

Nuo numerio rengimo pradžios iki pabaigos man buvo garbė dirbti su Radvile Racėnaite, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Sakytinės tautosakos skyriaus vadove. Kaip žydai pasakytų, tai buvo „dangaus palaiminta sąjunga“. Pro jos akis nepraslydo nė menkiausia smulkmena, neatsirado nė vienos užduoties, kuri būtų buvusi ne jos jėgoms. Te paskatins šis *Colloquia* numeris tolesnį lietuvių ir iš Lietuvos kilusių žydų mokslininkų bendradarbiavimą!

DAVID G. ROSKIES